

БЕЛАРУСКІ
ГІСТАРЫЧНЫ
ЧАСОПІС

НАВУКОВЫ, НАВУКОВА-МЕТАДЫЧНЫ ІЛЮСТРАВАНЫ ЧАСОПІС

Заснавальнікі:

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецтва «Адукацыя і выхаванне», дзяржаўная навуковая ўстанова «Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі», Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

Рэдакцыйная калегія:

Галоўны рэдактар **Максім Навумавіч Гальпяровіч**
Канстанцін Бандарэнка, Сымон Барыс, Пётр Бригадзін, Рыгор Васілевіч, Вячаслаў Даніловіч, Валерый Жук, Мікалай Забаўскі, Віктар Іўчанкаў, Аляксандр Каваленя, Міхаіл Касцюк, Уладзімір Ключыя, Венямін Космач, Уладзімір Кошалеў, Васіль Кушнер, Надзея Кушнер, Уладзімір Ладысеў, Рыгор Лазько, Аляксандр Лакотка, Аляксей Літвін, Анатоль Люты, Вольга Ляўко, Ігар Марзалюк, Наталля Матусевіч, Аляксандр Радзькоў, Аркадзь Русецкі, Аляксандр Смолік, Сяргей Ходзін, Мечыслаў Часноўскі, Алег Яноўскі, Эдмунд Ярмусік.

Рэдакцыйная рада:

Уладзімір Адамушка, Юрый Бохан (старшыня рады), Марыя Бяспалая, Аляксандр Вабішчэвіч, Ала Галубовіч, Надзея Ганушчанка, Уладзімір Гілеп, Аляксандр Груша, Аляксандр Гужалоўскі, Таісія Доўнар, Дзяніс Дук, Ларыса Жэрка, Аляксандр Кахановіч, Марына Краснова, Іван Крэнь, Аляксандр Кушнярэвіч, Вячаслаў Лазіцкі, Святлана Марозава, Леанід Мартынаў, Сяргей Новікаў, Алег Слука, Валерый Талкачоў, Людміла Трыгорлава, Уладзімір Тугай, Віктар Фядосік, Неаніла Цыганок, Анатоль Шаркоў.

Рэдакцыя:

Намеснік галоўнага рэдактара — Наталля Матусевіч, рэдактар аддзела — Надзея Кушнер, мастацкае афармленне — Уладзімір Малахаў, вёрстка — Надзея Пяткоўская, карэктурка — Галіна Шалюта.

ЗМЕСТ

ЭКАНАМІЧНАЯ ГІСТОРЫЯ

Дзмітрый Жарын Ганзейскія купцы ў Полацку ў XIII—XV стагоддзях 3

ІМЁНЫ ВЯДОМЫЯ І НЕВЯДОМЫЯ

Павел Космач, Надзея Кушнер Марцін Пачобут-Адлянцікі: каралеўскі астраном і рэктар Галоўнай школы ВКЛ 11

ВАЕННАЯ ГІСТОРЫЯ

Іна Куракова Грашова-крэдытная палітыка германскіх акупацыйных улад у Беларусі (1941—1944 гг.) 20

ГІСТОРЫЯ ДЫПЛАМАТЫІ

Андрэй Русаковіч Знешнепалітычныя аспекты ўзнаўлення дыпламатычных адносін Беларусі і Германіі (1991—1992 гг.) 27

Аляксандр КОРЗЮК

Метадычная падрыхтоўка настаўніка да выкарыстання наглядных сродкаў у навучанні гісторыі

У сучасным адукацыйным працэсе вялікае значэнне надаецца візуальнаму прадстаўленню вучэбнай інфармацыі, таму неабходна выкарыстоўваць разнастайныя наглядныя сродкі навучання гісторыі — выяўленчыя, умоўна-графічныя, экранныя. Як варта арганізаваць урок з прымяненнем такіх сродкаў і якія сустракаюцца цяжкасці ў іх выкарыстанні?

У сучаснай навукова-метадычнай літаратуры адзначаецца, што ў апошні час роля нагляднасці ў адукацыйным працэсе істотна змянілася: з дадатковага дыдактычнага сродку яна паступова ператвараецца ў адзін з асноўных¹. Адзначым, што сэнсавая нагрузка наглядных сродкаў навучання абумоўлена мэтай вывучэння гісторыі, таму *нагляднасць* у засваенні вучэбнага матэрыялу *служыць* для ілюстрацыі яго зместу крыніцай атрымання новых ведаў, *з'яўляецца* сродкам актуалізацыі і эмацыянальна-вобразнага прадстаўлення зместу вучэбнага матэрыялу.

Разнастайныя віды нагляднасці спрыяюць рэалізацыі прынцыпу нагляднага навучання. Савецкія метадысты Д.М.Нікіфараў і С.Ф.Склярэнка прапанавалі дастаткова разгорнутую і навукова аб-

грунтаваную класіфікацыю наглядных дапаможнікаў² (гл. *табліцу 1*).

Да наглядных дапаможнікаў прад'яўляюцца наступныя *метадычныя патрабаванні*:

- павінны быць лаканічнымі, зразумелымі па змесце;
- змест нагляднага дапаможніка павінен адпавядаць зместу вучэбнага матэрыялу і прынцыпу навуковасці;
- дапаможнік павінен быць добра бачны ўсім вучням, яго змест павінен успрымацца як у цэлым, так і ў дэталях.

Сучасны ўрок гісторыі немагчыма ўявіць без сродкаў выяўленчай, умоўна-графічнай і экраннай нагляднасці. Метадычныя прыёмы выкарыстання *выяўленчай нагляднасці* былі грунтоўна распраца-

КОРЗЮК Аляксандр Аляксандравіч.

Загадчык кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і метадыкі выкладання гісторыі БДПУ імя Максіма Танка, кандыдат педагагічных навук, дацэнт. Нарадзіўся ў 1977 г. у Мінску. У 1999 г. закончыў гістарычны факультэт БДПУ імя Максіма Танка, у 2003 г. — аспірантуру пры ім. Лаўрэат прэміі Мінгарвыканкама (2001 г.) і прэміі Спецыяльнага фонду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па сацыяльнай падтрымцы адораных вучняў і студэнтаў “За асабісты ўклад у развіццё здольнасцей таленавітай моладзі” (2005 г.). Аўтар каля 90 навуковых і метадычных публікацый, у тым ліку метадычнага дапаможніка “Шляхі фарміравання пазнавальнага інтарэсу вучняў у працэсе вывучэння гісторыі Беларусі ў школе (канец XVIII — пачатак XX ст.): метад. дапам.” (Мн., 2005), вучэбна-метадычнага дапаможніка “Вывучэнне гісторыі Беларусі канца XVIII — пачатку XX ст. у агульнаадукацыйнай школе” (Мн., 2010, 2011), вучэбна-метадычнага комплексу факультатывных заняткаў “Беларускія землі ў складзе Расійскай імперыі: фарміраванне індустрыяльнага грамадства і нацыі (канец XVIII — пачатак XX ст.)” (у сааўт. Мн., 2010).

Класіфікацыя наглядных дапаможнікаў

Прадметныя	Па змесце		Друкаваныя	Па форме	
	Выяўленчыя	Умоўна-графічныя		Экранна-гукавыя	Самаробныя
1. Манументальная нагляднасць. 2. Макеты. 3. Мадэлі. 4. Рэканструкцыі прадметаў побыту, прылад працы. 5. Музейныя экспанаты. 6. Прадметы матэрыяльнай культуры.	1. Рэпрадукцыі. 2. Партрэты. 3. Карыкатуры. 4. Малюнкі. 5. Вучэбныя карціны.	1. Схемы. 2. Табліцы. 3. Крэйдавыя малюнкі. 4. Дыяграмы. 5. Вучэбныя карты. 6. Графікі.	1. Насценныя (карціны, табліцы, карты і г. д.). 2. Настольныя (альбомы, атласы і г. д.).	1. Кінафільмы. 2. Відэафільмы. 3. Аўдыёзапісы.	1. Плоскасныя (схемы, графікі, карціны і г. д.). 2. Аб'ёмныя (муляжы, макеты і інш.)

Табліца 2

Асноўныя рысы эканамічнага развіцця
(Сусветная гісторыя Новага часу, 8 клас)

Аб'екты для параўнання	Параметры для параўнання		
	Выкарыстоўваемая тэхніка	Падзел працы	Характар працы
1. Майстэрня	Ручная	Не было	Працаваў сам майстар, падмайстар, вучні
2. Мануфактура	Ручная	Існаваў падзел працы	Наёмная
3. Фабрыка	Машынная	Існаваў падзел працы	Наёмная

Вынікі параўнання (выснова):

вы ў савецкай методыцы выкладання гісторыі³ і зведалі істотных змяненняў пасля іх абагульнення айчыннымі і расійскімі навукоўцамі⁴.

Падчас выкладання гісторыі настаўнікі сутыкаюцца з неабходнасцю спіслага выкладання вялікага аб'ёму вучэбнага матэрыялу. Значную дапамогу ў аптымізацыі зместу гістарычнага матэрыялу аказвае ўмоўна-графічная нагляднасць, якая ў выглядзе табліц і структурных схем дазваляе не толькі павысіць інтэнсіўнасць выкладання, але і дапамагае актывізаваць вучэбна-пазнавальную дзейнасць вучняў. Таму спынімся на гэтым відзе нагляднасці падрабязней.

У працэсе навучання шырока выкарыстоўваюцца *вучэбныя табліцы* для ілюстрацыі матэрыялу ўнутры і раздзелаў курса. Табліцы бываюць ілюстрацыйныя, графічныя, лічбавыя, тэкставыя і змешаныя. Табліцы неабходны для аналізу, абагульнення і сістэматызацыі гістарычнага матэрыялу. Таму прадаваць з імі рэкамендуецца пачынаць пасля таго, як вучні авалодаюць уменнямі складаць праблемныя і складаныя планы і параўнальна-абагульняючы характарыстыкі. Прыкладзём некалькі прыкладаў. *Параўнальна-абагульняючая табліца* з'яў-

ляецца вынікам аналізу і супастаўлення фактаў і абагульнення вынікаў гэтай работы (гл. табліцу 2).

Як бачна з табліцы, у ходзе параўнання фактаў, з'яў, працэсаў, які праводзіцца на падставе тэксту вучэбнага дапаможніка або іншай крыніцы інфармацыі, неабходна вылучыць істотныя параметры параўнання — аб'екты або крытэрыі, па якіх яно будзе праводзіцца, і сфармуляваць іх у выглядзе пунктаў плана. У наступныя графы па гарызанталі запісваюцца звесткі па кожнаму аб'екту параўнання. Пасля параўнання запісваецца выснова. Яна можа ўяўляць сабой альбо сістэматызаваны пералік падабенстваў і адрозненняў (выснова — простае пералічэнне), альбо ацэнку значнасці і суадносін агульнага і асобнага ў аб'ектаў, якія параўноўваліся (ацэначная выснова)⁵.

Складанне *канкрэтызуючых табліц* спрыяе лепшаму засваенню паняццяў, аналізу фактаў, у выніку чаго ў вучняў фарміруецца ўменне рабіць высновы. Змест і колькасць граф залежыць ад тэмы і праблематыкі табліцы (гл. табліцу 3).

Апрача табліц, як наглядны сродак навучання прымяняюцца *дыяграмы*. Па іх можна прасачыць дынаміку і тэндэнцыі развіцця з'явы ці працэсу.

Табліца 3

Схема 3

Прыклад канкрэтызуючай табліцы

Сялянскія павіннасці ў XVII — першай палове XVIII ст.
(Гісторыя Беларусі, 8 клас)

Сялянскія павіннасці ў XVII — першай палове XVIII ст.	
Назва павіннасці	Змест павіннасці
Паншчына	
Чынш	
Шарварк	
Гіберна	
Жарнавое	

Шырока выкарыстоўваюцца і лагічныя схемы, якія ўяўляюць сабой чарцёж, на якім адлюстраваны істотныя прыкметы, сувязі і адносіны з'яў паміж сабой. Яны неабходны для нагляднага параўнання вывучаемых з'яў, паказу тэндэнцый іх развіцця, а таксама для абагульнення і сістэматызацыі ведаў. Схемы ствараюць абагульненыя ўяўленні для засваення вучнямі істотных прыкмет паняццяў. Таму падчас тлумачэння матэрыялу для лепшага разумення настаўнік паслядоўна запісвае на дошцы з'яўныя схемы і пазначае сувязі паміж імі (гл. *схемы 1,3*).

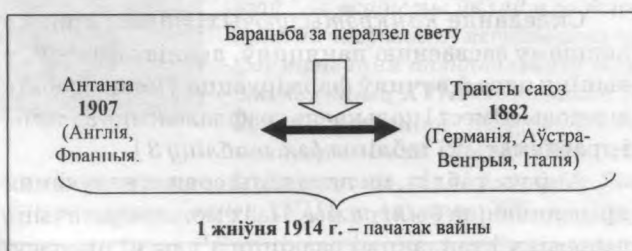
Схема 1

Лагічная схема па тэме "Умовы і асаблівасці фарміравання беларускай нацыі"
(Гісторыя Беларусі, 9 клас)

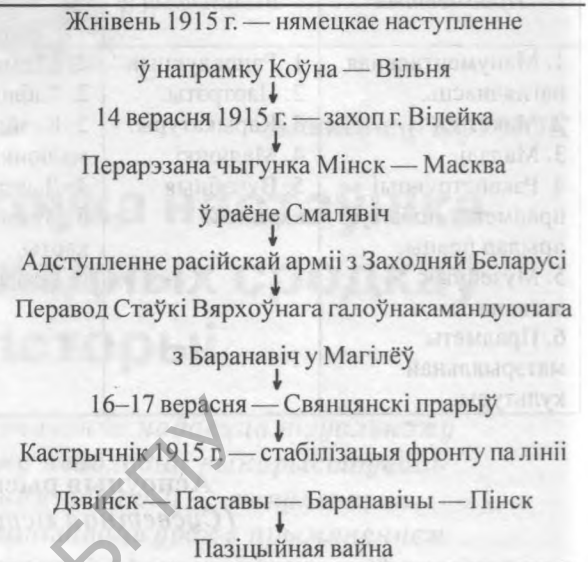

Схема 2

Фрагмент блок-схемы па тэме "Падзеі Першай сусветнай вайны на беларускіх землях"
(Гісторыя Беларусі, 9 клас)

Лагічная схема па тэме "Падзеі Першай сусветнай вайны на беларускіх землях"
(Гісторыя Беларусі, 9 клас)

Досыць шырокае распаўсюджанне атрымала навучанне гісторыі з дапамогай блок-схем⁶. Блок-схема звычайна складаецца з апорных сігналаў па асобнай тэме. Іх колькасць залежыць ад колькасці пунктаў параграфу, а іх змест максімальна набліжаны да тэксту вучэбнага матэрыялу. Блок-схема складаецца з назвы параграфу, матэрыял афармляецца ў выглядзе малюнкаў, схем, надпісаў, выдзяляюцца асноўныя паняцці. Высновы (абагульненні) размяшчаюцца пасля кожнага апорнага сігналу. Блок-схема выкарыстоўваецца як для першапачатковага тлумачэння настаўнікам матэрыялу, так і для яго паўтарэння, абагульнення і сістэматызацыі (гл. *схему 2*).

Выкарыстанне блок-схем задзейнічае слых і зрок для ўспрымання інфармацыі, вучням прапануецца гатовы прыклад кароткага графічнага канспекта вывучаемага матэрыялу, на падставе чаго робяцца абагульненні і высновы, на што ў змесце параграфу неабходна звярнуць увагу. Таму вучні павінны не механічна перапісаць або запомніць графічны малюнак, а ўмець падрыхтавацца для праверкі дамашняга задання па блок-схеме, пры неабходнасці звярнуцца да тэксту вучэбнага дапаможніка, каб зразумець некаторыя сімвалы або паняцці.

Прадстаўленне вучэбнага гістарычнага матэрыялу ў выглядзе блок-схем дазваляе эканоміць час на ўроку, што дае магчымасць арганізаваць самастойную работу вучняў з дакументамі, тэстамі, рознаўзроўневымі і пазнавальнымі заданнямі. Пры рабоце з такім відам нагляднасці вучні могуць весці слоўнік гістарычных паняццяў, у які выпісваць азначэнні тэрмінаў, што змешчаны ў блок-схемах.

Як паказвае педагагічная практыка, выкарыстоўваючы блок-схемы, вучні могуць прасачыць не толькі ход выкладання матэрыялу, але з дапамогай настаўніка вылучаць прычынна-выніковыя сувязі і ў выніку рабіць абагульненні і высновы.

Названыя формы прадстаўлення вучэбных гістарычных тэкстаў з'яўляюцца традыцыйнымі, трывала ўвайшлі ў метадычны арсенал настаўніка і выкарыстоўваюцца практычна на кожным уроку. Характарыстыка іх як традыцыйных не мае на мэце вызначэння іх як неспрыдатных і тым больш рапучае адмаўленне ад іх на карысць новых прыёмаў дэманстрацыі тэкставай інфармацыі, якія з'явіліся за апошні час. Яны выкарыстоўваюцца ў тым выпадку, калі матэрыял вучэбнага дапаможніка з'яўляецца асноўнай крыніцай ведаў і сродкам фарміравання лагічных уменняў вучняў. У той жа час у ўмовах сучаснага адукацыйнага працэсу на першы план выступае развіццё крытычнага мыслення, якое фарміруецца ў выніку пошуку і вызначэння школьнікамі сутнасці вывучаемай праблемы і магчымых альтэрнатыўных шляхоў яе вырашэння.

Рэалізаваць гэтыя задачы можна з дапамогай *тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення*⁷. За невялікі прамежак часу яна здабыла шматлікіх прыхільнікаў сярод настаўнікаў. Мэтай дадзенай тэхналогіі з'яўляецца канструяванне вучнямі ўласных ведаў у рамках вучэбна-пошукавай дзейнасці. Аднай з форм сістэматызацыі вучэбнага матэрыялу, якая дазваляе ў лаканічнай форме прадставіць тэкставую інфармацыю, фарміраваць крытычны падыход да крыніц, раскрываць сутнасць вывучаемага паняццяў і ажыццяўляць рэфлексію, з'яўляецца **кластар**.

Ён складаецца шляхам выдзялення сэнсавых адзінак тэксту і іх графічнага афармлення ў вызначаным парадку⁸. Кластар ствараецца як на этапе сістэматызацыі інфармацыі да знаёмства з асноўнай крыніцай — вучэбным тэкстам (на "стадыі выкліку"), так і для распрацоўкі стратэгіі ўрока ў цэлым. На сутнасці кластары ўяўляюць сабой лагічныя тэмы, якія даўно і паспяхова выкарыстоўваюцца

ў школьнай практыцы навучання гісторыі, асабліва ў старшых класах. Гэта бачна пры аналізе *тэхналогіі* складання лагічнай схемы⁹ і кластара¹⁰ (гл. *табліцу 4*).

Як бачым, тэхналогія складання кластараў і лагічных схем з'яўляецца прыкладна аднолькавай, некаторыя адрозненні паміж імі выяўляюцца толькі ў форме прадстаўлення вучэбнага матэрыялу (гл. *кластар 1 на с. 43*).

Складанне кластараў, як і выкарыстанне іншых прыёмаў гэтай тэхналогіі, з'яўляецца досыць распаўсюджаным прыёмам работы з тэкставым матэрыялам¹¹. Аднак, як гэта бывае з элементамі "модных" педагагічных тэхналогій, ён нярэдка выкарыстоўваецца на ўроку як самамэта. Таму спынімся на *метадычных умовах прымянення кластараў*¹²:

1. Тэкст вучэбнага дапаможніка павінен быць апісальным або тлумачальным, у якім падрабязна раскрыты галоўная падзея або з'ява. Напрыклад, "Грамадства і гаспадарка Маскоўскай Русі", "Культура эпохі Адраджэння", "Пачатак Першай сусветнай вайны" і г. д.

2. Змяшчаецца ацэнная або абагульняючая выснова, вынесена ў назву параграфа. Напрыклад, "Францызск Скарына — усходнеславянскі і беларускі гуманіст і асветнік", "Распаўсюджанне ўплыву Адраджэння на беларускія землі", "Стварэнне адзінай Расійскай дзяржавы" і г. д. У дадзеным выпадку кластар дапамагае вучням усвядоміць сэнс заяўленага аўтарамі абагульняючага вываду, пазнаёміцца з аргументамі і ацэнкамі, якія прыводзяцца ў вучэбным дапаможніку, прааналізаваць паўнату і логіку доказаў.

3. Паказана шматплановае развіццё сюжэта, разнастайнасць сувязей, якія можна прасачыць з дапамогай фактаў: "Рэч Паспалітая: грамадскія адносіны", "Расія на мяжы стагоддзяў" і інш. У дадзеным выпадку кластар дапамагае ўсвядоміць актуальнасць і структуру вывучаемай тэмы, яе праблематыку, вылучыць галоўныя напрамкі даследавання вучэбнай праблемы, выдзеліць галоўную інфармацыю і другарадную.

Табліца 4

Тэхналогія складання лагічнай схемы і кластара

Лагічная схема	Кластар
1. Вучань чытае тэкст.	1. Вучань чытае тэкст і вылучае ў ім галоўныя і другарадныя сэнсавыя адзінкі.
2. Па ходу чытання тэксту вылучаюцца галоўныя палажэнні, факты і падзеі.	2. Пасля абмеркавання і ўдакладнення фармулёвак галоўных сэнсавых блокаў на лісце паперы запісваюцца іх прынятыя назвы.
3. Пры неабходнасці да кожнай асноўнай інфармацыі ў тэксце распрацоўваюцца або падбіраюцца ўжо гатовыя ўмоўныя абзначэнні.	3. На аснове тэксту параграфа вакол кожнай назвы галоўных сэнсавых блокаў каротка запісваюцца звесткі, якія раскрываюць іх сэнс, устанаўліваюцца сувязі паміж імі.
4. Вызеленыя асноўныя палажэнні, факты або іх умоўныя абзначэнні заносзяцца на ліст паперы, паказваюцца ўзаемасувязі паміж імі.	4. Пасля абмеркавання ў групе кластар дапаўняецца новымі элементамі – звесткамі, якіх няма ў параграфу. Яны могуць прадстаўляць іншы погляд на гістарычныя факты ці з'яўляцца важнымі для вырашэння вучэбнай праблемы.

Такім чынам, выкарыстанне кластара як спосабу прадстаўлення вучэбнага гістарычнага матэрыялу, дазваляе арганізаваць пошук і вызначэнне вучнямі сутнасці вивучаемай праблемы, магчымых альтэрнатыўных шляхоў яе вырашэння, выявіць каштоўнасныя арыентацыі і ўстаноўкі дзеючых асоб або аўтара гістарычнага тэксту¹³.

Арганізацыі вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў спрыяе *шматмерная дыдактычная тэхналогія*, якая цяпер актыўна распрацоўваецца навукоўцамі, метадыстамі і прымяняецца настаўнікамі-прадметнікамі¹⁴. Дадзеная тэхналогія зыходзіць з шматмернасці навакольнага свету, чалавека і яго мыслення, пазнавальнай дзейнасці і самога адукацыйнага працэсу. Падобнае вызначэнне дазваляе пераадолець аднамернасць пры выкарыстанні "традыцыйных" форм прадстаўлення вучэбнага матэрыялу (тэкст, табліца, схема, кластар і г.д.). Галоўную мэту выкарыстання дадзенай тэхналогіі ў адукацыйным працэсе метадысты бачаць у зніжэнні працаёмкасці і павышэнні эфектыўнасці дзейнасці настаўніка і вучня за кошт выкарыстання шматмерных дыдактычных інструментаў.

У якасці шматмерных дыдактычных інструментаў выступаюць *мадэлі ведаў*, прадстаўленыя ў канцэнтрычнай форме. Такія *логіка-сэнсавыя мадэлі* паступова ўваходзяць у метадычнае забеспячэнне ўрокаў гісторыі і разглядаюцца як прыватны выпадак шматмернай дыдактычнай тэхналогіі. Пры канцэнтрычным прадстаўленні матэрыялу складаецца інфармацыйная прастора з сэнсавым пераўтваральнага паняцця, размешчанага ў цэнтры карта-схемы, і паняццяў ніжэйшай ступені абстрактнасці або храналагічнага парадку, размешчаных ад цэнтра па радыяльных прамянях¹⁵. Вылучым *асноўныя этапы канструявання мадэлей ведаў* у канцэнтрычнай форме.

1. Кожная новая тэма для вучня ўяўляе сабой неструктурыраваную прастору ведаў, таму яе неабходна раскласці на сэнсавыя групы, а іх, у сваю чаргу — на асобныя вучэбныя элементы.

2. У цэнтры мадэлі змяшчаецца аб'ект вывучэння — назва тэмы або паняцце ці з'ява, якую неабходна раскрыць.

3. Далей вызначаецца "набор каардынат" — пытанні па тэме, якія служаць планам па яе вывучэнні. Восі каардынат ранжыруюцца і размяшчаюцца ў лагічным парадку — напрыклад, K1, K2 і г. д.

4. Кожная каардыната (сэнсавая група) мае асобны вучэбны элемент — ключавое слова. Ён змяшчаецца на каардынатнай прамой у іерархічным парадку (гл. с. 44).

Логіка-сэнсавыя мадэлі ведаў на ўроках гісторыі могуць разглядацца як сродак сістэматызацыі і структуравання вучэбнай інфармацыі; як план сцэнарыя адукацыйнай дзейнасці; як наглядны сро-

дак для складання аповяду, аналізу і параўнання гістарычных фактаў, з'яў, падзей і ўстанаўлення прычынна-выніковых сувязей паміж імі; як сродак згортвання інфармацыі з дапамогай апорных паняццяў і яе разгортвання па іх з дапамогай асацыяцый¹⁶. Адзначым, што выкарыстанне логіка-сэнсавых мадэлей ведаў у канцэнтрычнай форме, у адрозненне ад традыцыйных лінейных схем, дазваляе больш эфектыўна вырашыць праблему судносіна вербальнага і візуальнага прадстаўлення вучэбных гістарычных ведаў.

У адукацыйным працэсе актыўна прымяняюцца *інфармацыйна-камп'ютарныя тэхналогіі*, якія садзейнічаюць укараненню сродкаў *экранный нагляднасці*. З актыўным укараненнем мультымедычных сродкаў дэманстрацыйныя і ілюстрацыйна-тлумачальныя метады навучання, якія паранейшаму шырока прымяняюцца ў традыцыйнай метадыцы, зведалі карэнныя змены. У працэсе навучання неабходна вырашаць такія задачы, як актывізацыя вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў, павышэнне яе эфектыўнасці і якасці, развіццё ў вучняў інфармацыйнай культуры і ўмення самастойна працаваць. Сродкі экраннай нагляднасці дазваляюць вырашыць гэтыя задачы. Пры вывучэнні тэмы настаўнік можа выкарыстоўваць камп'ютар для дэманстрацыі апошніх навуковых адкрыццяў і тэхнічных дасягненняў; нагляднасці, якая адлюстроўвае з'явы і працэсы і г.д.; для выпрацоўкі ўменняў і навыкаў школьнікаў і ажыццяўляць кантроль іх вучэбных дасягненняў.

Сродкам экраннай нагляднасці з'яўляецца *мультымедычная прэзентацыя*. Мэта мультымедычнай прэзентацыі — наглядна прадставіць інфармацыю аб аб'екце прэзентацыі. Адметная асаблівасць мультымедычнай прэзентацыі — яе інтэрактыўнасць, якая дае магчымасць узаемадзейнічаць з мультымедыя-контэнтам, у тым ліку і праз сістэму гіперспасылак.

Асноўным элементам прэзентацыі як сродку экраннай нагляднасці з'яўляецца *слайд* — кадр вучэбнай інфармацыі, які ўлічвае эрганамічныя патрабаванні яе візуальнага ўспрымання. З дапамогай праграмы PowerPoint ствараюцца слайды прэзентацый, у якіх спалучаюцца камп'ютарная анімацыя, тэкст, графіка і гукавы рад.

Безумоўнай вартасцю выкарыстання прэзентацыі з'яўляецца тое, што яна дазваляе не толькі дэманстраваць слайды, але забяспечваць дынаміку ў вывучэнні матэрыялу і праз анімацыю вылучаць найбольш важныя месцы, а ў выпадку неабходнасці, праз гіперспасылкі, вяртацца да яго ключавых момантаў.

На слайдах можна размясціць наступную графічную нагляднасць:

— структурная схема, на якой схематычна прадстаўлена гістарычная з'ява або падзея;

— лагічная схема, на якой дэманструюцца лагічныя сувязі, вылучаецца ўзаемасувязь прадстаўленых элементаў;

— пошукавая схема, якая ўтрымлівае прадуктыўна-пазнавальныя пытанні. Выкарыстоўваючы візуальны рад прэзентацыі, вучні думаюць шукаць на іх адказ;

— табліцы, графікі. Яны дэманструюць пэўныя колькасныя паказчыкі, а таксама любыя тэкставыя і наглядныя матэрыялы.

Абавязковымі структурнымі элементамі прэзентацыі, як правіла, з'яўляюцца:

тытульны слайд, слайд з вучэбным матэрыялам (тэкст, схемы, табліцы, ілюстрацыі, графікі, аўдыё- і відэаматэрыялы);

слоўнік тэрмінаў па тэме ўрока (гласарый);

сістэма кантролю ведаў;

інфармацыйныя рэсурсы па тэме.

Вучэбны матэрыял у прэзентацыі, як правіла, падаецца ў сціслай форме. Пры стварэнні прэзентацыі многія педагогі абмяжоўваюцца толькі прадстаўленнем тэксту з параграфу вучэбнага дапаможніка і размяшчэннем некалькіх ілюстрацый. На наш погляд, педагогічная каштоўнасць такіх слайдаў вельмі нізкая. Навошта напружваць зрок, каб прачытаць на экране, калі на сталю ляжыць вучэбны дапаможнік? Таму прэзентацыя павінна складацца не толькі з тэксту, а абавязкова з малюнкаў, табліц, схем, графікаў, пазнавальных заданняў і г.д. У прэзентацыю могуць быць таксама інтэграваны элементы, не ўласцівыя папяровым носьбітам, такія як анімацыя, відэаўстаўкі, гукавыя фрагменты. Адзначым, што менавіта графічнае прадстаўленне вучэбнага матэрыялу дазваляе перадаць неабходны аб'ём інфармацыі. У прэзентацыі ўдала інтэгрыруюцца "традыцыйныя" віды ўмоўна-графічнай нагляднасці.

Нягледзячы на даволі актыўнае выкарыстанне прэзентацый, трэба прызнаць, што ў сваёй большасці настаўнікі разумеюць іх дыдактычную ролю як эфектны сродак падачы зместу вучэбнага матэрыялу. Таму самастойна створаныя настаўнікамі мультымедыяныя прэзентацыі выступаюць як тлумачальна-ілюстрацыйны кампанент навучання або дэманстрацыйнага суправаджэння¹⁷. *Вылучым наступныя найбольш распаўсюджаныя памылкі ў распрацоўцы і прымяненні прэзентацый.*

1. Частковае ці поўнае ігнараванне дыдактычных прынцыпаў навучання, непрафесіянальнае прымяненне традыцыйных форм і метадаў навучання пры выкарыстанні інфармацыйна-камп'ютарнай тэхналогіі.

2. Дэманстрацыя пэўнага аб'ёму вучэбнай інфармацыі без адпрацоўкі ўменняў яе аналізаваць і сістэматызаваць, неадаптаванасць да творчых і праблемна-пошукавых метадаў навучання.

3. Фрагментарнае і несістэмнае прымяненне

прэзентацый, разлічанае на "знешні эфект", невыкарыстанне іх тэхналагічнага патэнцыялу.

4. Прадстаўленне вучням да засваення перабольшанага аб'ёму вучэбнага матэрыялу без пастаноўкі праблемы і пазнавальных заданняў, накіраваных на яе вырашэнне.

5. Дубліраванне інфармацыі вучэбнага дапаможніка і невыкарыстанне дыдактычных магчымасцей прэзентацыі ў сукупнасці з традыцыйнымі сродкамі навучання.

6. Памылкі ў афармленні прэзентацыі, празмернае захапленне гукавым суправаджэннем, каляровым афармленнем, эфектамі анімацыі і г.д.

Вызначыўшы асноўныя недахопы ствараемых прэзентацый, спынімся на *агульных патрабаваннях* да іх падрыхтоўкі і афармлення. Пры *падрыхтоўцы прэзентацыі* настаўніку неабходна прытрымлівацца наступных *метадычных патрабаванняў*¹⁸.

1. Улічваць узроставыя асаблівасці вучняў, іх пазнавальныя магчымасці.

2. Ствараць прэзентацыю так, каб яна адпавядала мэтам, запланаваным вынікам урока і структуры вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў.

3. Выкарыстоўваць найбольш эфектыўныя элементы прэзентацыі для вырашэння канкрэтных задач навучання, развіцця і выхавання вучняў.

4. Улічваць ролю каляровай гамы для афармлення слайдаў і іх гукавое суправаджэнне.

Прыступаючы да *афармлення слайдаў* прэзентацыі, варта ўлічыць шэраг *важных момантаў*.

1. Неабходна загадзя скласці макет слайдаў, падабраць ілюстрацыі, прадумаць тэкст і логіку пабудовы прэзентацыі, а таксама распрацаваць каляровае рашэнне кожнага слайда. У рамках адной прэзентацыі не варта эксперыментавать з рознымі фонамі — яны будуць "распыляць" увагу школьнікаў, асабліва яркае іх рашэнне можа адцягваць увагу ад самога тэксту або рабіць яго нязручным для чытання. Пры гэтым варта ўлічваць, што загатоўкі не павінны злівацца з самім тэкстам.

2. Для лепшага засваення вучэбнага матэрыялу сказы павінны быць кароткімі. Пажадана не перагружаць слайд вялікімі тэкставымі блокамі. Ілюстрацыі на слайдзе павінны быць звязаны з тэкстам. Не варта занадта захапляцца эфектамі анімацыі і гуку, — гэта можа адцягваць увагу. Яны павінны спалучацца з тэкстам слайда і з агульнай канцэпцыяй урока.

3. Калі прэзентацыя дэманструецца на інтэрактыўнай дошцы, дапускаецца, каб тэкст быў няпоўны, і была магчымасць уносіць дапаўненні або карэктываць яго непасрэдна на слайдзе. Практыка паказвае, што ў такім выпадку прэзентацыя "ажывае" і становіцца вынікам сумеснай творчасці настаўніка і вучняў.

4. Паколькі ўсе педагогі, як правіла, з вялікай увагай ставяцца да славеснага метаду навучання,

прэзентацыя не павінна падмяняць самога настаўніка.

Слайды варта выкарыстоўваць для самастойнай работы вучняў, арганізацыі лекцыі, правядзення кантролю ведаў, завочных экскурсій. Вучэбна-пазнавальную дзейнасць вучняў можна арганізаваць шляхам самастойнай работы з матэрыяламі слайдаў, арганізацыі лекцыяў з прымяненнем камп'ютара, выкарыстання тэстаў для кантролю і самакантролю ведаў, правядзення завочных экскурсій і г. д.

Такім чынам, неабходна адзначыць, што нагляднасць адыгрывае станоўчую ролю ў працэсе навучання, бо ён будзеца не на абстрактных паняццях і фактах, а на канкрэтных вобразах. Выкарыстанне розных відаў нагляднасці патрабуе ад настаўніка дакладнага вызначэння іх ролі і функцый на ўроку для вырашэння канкрэтных задач навучання, развіцця і выхавання, а таксама ведання метадычных патрабаванняў да наглядных сродкаў і арганізацыі актыўнай вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў з іх зместам. Пры гэтым трэба памятаць пра тое, што толькі рацыянальнае спалучэнне традыцыйных і інавацыйных наглядных сродкаў навучання гісторыі дае аптымальны адукацыйны эффект ад іх прымянення.

¹ Мینیцкі Н. Когнітыўныя практыкі ў гуманітарным образовании (междисциплинарный аспект) // Гісторыя: праблемы выкладання. 2009, № 11. С. 11.

² Никифоров Д.Н., Скляренко С.Ф. Наглядность в преподавании истории и обществоведения: пособие для учителей. М., 1978.

³ Гора П.В. Методические приёмы и средства наглядного обучения в средней школе. М., 1971; Никифоров Д.Н., Скляренко С.Ф. Наглядность в преподавании истории и обществоведения: пособие для учителей. М., 1978; Методика обучения истории древнего мира и средних веков в V—VI классах / под ред. Ф.П.Коровкина и Н.И.Запорожец. М., 1970. С. 147—151, 173—182, 246—248.

⁴ Багдановіч І.І. Методыка выкладання гісторыі ў школе: вучэб. дапаможнік. Мн., 2009. С. 191—194; Короткова М.В. Наглядность на уроках истории: практ. пособие для учителей. М., 2000; Студеникин М.Т. Методика преподавания истории в школе: учеб. для студ. высш. учеб. заведений. М., 2003. С. 90—96.

⁵ Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Материалы курса

"Как преподавать историю в современной школе: теория и методика". Лекции 5—8. М., 2006. С. 10.

⁶ Ракуць В. Блок-схемы ў навучанні гісторыі // Гісторыя: праблемы выкладання. 2001, № 2. С. 43—55. Шчарбак І. Выкарыстанне на ўроках гісторыі структура-лагічных схем // Гісторыя: праблемы выкладання. 2010, № 1. С. 35—41.

⁷ Загашев В.А., Заир-Бек С.И. Критическое мышление: технология развития. СПб., 2003; Заир-Бек С.И., Мухоминская И.В. Развитие критического мышления на уроке: пособие для учителя. М., 2004; Загашев В.А., Заир-Бек С.И., Мухоминская И.В. Учим детей мыслить критически. 2-е изд. СПб., 2003.

⁸ Стрелова О.Ю., Вяземский Е.Е. Учебник истории: старт в новый век. М., 2006. С. 54—55.

⁹ Степанищев А.Т. Методика преподавания и изучения истории: в 2 ч. Ч. 1. М., 2002.

¹⁰ Загашев В.А., Заир-Бек С.И. Критическое мышление: технология развития. СПб., 2003.

¹¹ Гвоздзев Т. Выкарыстанне тэхналогіі "Развіццё крытычнага мыслення праз чытанне і пісьмо" на ўроках гісторыі // Беларускі гістарычны часопіс. 2012, № 7. С. 53—57.

¹² Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Материалы курса "Как преподавать историю в современной школе: теория и методика". Лекции 5—8. М., 2006. С. 13.

¹³ Корзюк А.А. Возможности технологии развития критического мышления для наглядного представления учебного исторического материала // Образование Минщины. 2011, № 3. С. 24—27.

¹⁴ Мینیцкі Н. Когнітыўнае моделирование исторического образовательного знания // Гісторыя: праблемы выкладання. 2010, № 11. С. 3—7; Добриневская А., Мещерякова Л. Дидактический инструментальный учитель истории: логико-смысловые модели // Гісторыя: праблемы выкладання. 2009, № 3. С. 8—13; № 4. С. 7—18; Запрудский Н.И. Современные школьные технологии-2. Мн., 2010.

¹⁵ Мینیцкі Н. Когнітыўныя практыкі ў гуманітарным образовании (междисциплинарный аспект) // Гісторыя: праблемы выкладання. 2009, № 11. С. 12.

¹⁶ Корзюк А.А. Использование различных форм представления учебного материала на уроках истории // Гісторыя і грамадазнаўства. 2011, № 3. С. 9—14.

¹⁷ Мультимедийное сопровождение учебного процесса / авт.-сост. В.Н.Пунчик [и др.]. Мн., 2009. С. 17.

¹⁸ Корзюк А., Матохіна К., Барысюк А. Магчымасці выкарыстання камп'ютарных тэхналогій у працэсе вучэння гісторыі Беларусі ў IX класе // Гісторыя: праблемы выкладання. 2010, № 3. С. 39—43.

*Аўтар выказвае падзяку настаўніку гісторыі СШ № 95 г. Мінска
Арцёму Аляксеевічу Кашкараву за тэхнічную дапамогу ў падрыхтоўцы
ілюстрацыйнага матэрыялу да артыкула.*